

լով՝ դարձեալ ներելի՞ պիտի լինի մէկը շինելոյ համար միւսը քանդել, եւ այս աղատութեան շնորհ պիտի համարուի:

Զեղծմունքն ուր՝ ինչ բանի մէջ եւս լինի եւ ո՞վ որ գործէ՝ երբ ուղիղ բանաւարութեան՝ ընդհանրաշահ ուղղութեան եւ ընկերական աշխարհի օգտին հաւասար արդիւնաբերութեան դէմ կը մեղանչէ: Երբէք եւ երբէք օրինաւորութիւն չլինար համարուիլ, եւ աղատութեան անուամբ զայն դրոշմելով՝ պիտի արդարանայ:

Կնքելով մեր յօդուածը՝ պէտք է նրկատել տամք՝ զի ի ներկայս ո՞վ որ ազատութիւն քարոզելով եւ ընդ դէմ բարեխնամ աղատութեան մեղանչելով՝ խաբու ազատ եւ սանձարձակ հրատարակութեամբք առանց երբէք ուսած եւ հմտացած լինելոյ՝ մեծաւ յանդգնութեամբ մանաւանդ կրօնական ծանր մեանքամայն խեղճ խնդրոյ մէջ կերեւակայէ ճիշտ եւ ուղղափառ հասկացողութիւն ունենալ, օրինաւոր գաղափարներ կազմել, օգտաւետ դիտողութիւնք հրապարակել, ի պտղոյն ճանաչուող ծառոյն նման՝ նոցա արտագրած եւ օտարէն խմորեալ կամ պատուաստեալ նպատակ եւ գաղափարներն բաւական եւ շատ բաւական են զինքեանս ճանաչեցնելոյ համար, եւ այժմէն շատ պարզ կտեսնուի՝ զի յանուն երեւակայական աղատութեան սնապարծելով կամ պաշտպանուելով ինչ որ կգործեն եւ կխօսին՝ խիստ վնասակար եւ վտանգաւոր հետեւանք պիտի ունենան, որովհետեւ չգիտեն զինչ խօսին. յորոց ընդհանրութիւնն պարտաւոր է միշտ ըզ-

գոյշ մնալ՝ ինչպէս որ ցարգ մնացած է:

Որ ունիցի տկանջս լսելոյ՝ լուիցէ:

Վ. Ե. Մ.

ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳԻՈՅ.

Եթէ ամենայն բան հոգւոյ հետ կրմեռնի, ո՞վ ուրեմն ամենայն դարուց եւ աշխարհաց մարդիկները հաւատացուցած է՝ թէ իրենց հոգին անմահ է: Ուստի՞ կարող էր մարդկային ազգը ըստեղծել անմահութեան այս տարօրինակ գաղափարը: Մարդկային բնութենէ այդպէս օտար զգացումն միթէ կարո՞ղ էր տեղի ունենալ աշխարհի վերայ՝ եթէ մարդս ստեղծուած լինէր միայն իւր զգայարանաց պաշտօնը կատարելու համար: Վասն զի եթէ մարդս անասնոյ նման առժամանակեայ ստեղծուած է, հոգւոյ անմահութեան գաղափարը բոլորովին անծանօթ պիտի լինէր իրեն, կամ եթէ ցեխէ շաղուած մեքենաներու նման պիտի ապրէին մարդիկ միայն զգայական երջանկութիւն վայելելու համար, կարո՞ղ էին արդեօք մտաբերել կամ գտնել իրենց մէջ այնպիսի ազնիւ զգացումներ եւ վսեմ գաղափարներ: Սակայն այդ գերբնական գաղափարը ընդհանուր մարդկային ազգի գաղափար դարձած է՝ չնայելով զգայարանաց ներհակ լինելուն, որով մարդըս կենդանեաց պէս տեսականապէս բոլորովին կմեռնի:

Այս զգացումը, որ պիտի չունենար հնարող մը այս աշխարհի մէջ՝ համաշ-

խարհական համակրութիւն ունեցաւ ամենայն ազգերէն, սկսեալ ամենափայրենիներէն մինչեւ ամենէն լուսաւորեալները, թէ բարեկիրթներու եւ թէ անկիրթներու մէջ, թէ անհաւատարիմ եւ թէ օրինաց հնազանդ մարդոց մէջ:

Մարդկային ազգի ընդհանուր ընկերութիւնը, զմեզ իրարու հետ կապող օրէնքները, քաղաքական կենաց ամենախիստ եւ անխախտելի պարտաւորութիւնները, բոլորն ալ ապագայի մը հաւանականութեան վերայ հիմնուած են: Ուստի եթէ ամենայն բան մեռնի մարմնոյ հետ, պէտք է որ աշխարհս ուրիշ օրէնքներ ընդունի, ուրիշ բարք, ուրիշ սովորութիւններ եւ ամենայն բան գլխովին կերպարանափոխուի երկրիս վերայ: Արդարութեան, բարեկամութեան, պատուոյ, անկեղծութեան եւ երախտագիտութեան սկզբունքը ուրեմն սոսկ հասարակաց մոլորութիւններ են. մեք բան մը պարտական չենք մարդոց, որ ոչինչ են, եւ որոց հետ չունիմք հասարակաց յոյս մը կրօնի եւ յուսոյ: Որոնք անդունդը պիտի գլորուին, եւ գուցէ այժմ եւս չկան: Զաւակ, հայր, բարեկամ, ամուսին քաղցր անունները ուրեմն թատրոնական դերեր են եւ չնչին տիտղոսներ զմեզ խաբելու համար: Քանի որ այն բարեկամութիւնն ալ, որ առաքինութենէ յառաջացած է, տեւողական կապակցութիւն չէ. քանի որ մեր նախորդները այլ եւս չկան. մեր զաւակունքը մեզի չպիտի յաջորդեն, վասն զի ոչինչը՝ յոր պիտի դառնամք օր մը՝ չունի յաջորդութիւն. ուրեմն պսակի սուրբ ընկերակցութիւնը

անասնական միաւորութիւն է, յորմէ այլանդակ ու պատահական գոյացութեամբ մեզ նման արարածներ կ'առաջանան, որոց մեր հետ ունեցած կապակցութիւնն դարձեալ ոչինչ է:

Ինչէն է որ իրարմէ այդչափ տարբեր մարդիկ բնութեամբ, կրօնքով, երկրով, զգացմամբ, շահով եւ նոյն իսկ դէմքով, որ հազիւ մի եւ նոյն ցեղի մարդիկ կ'համարուին, ամենքն ալ միաբերան կ'հաւանին հոգւոյ անմահութեան վերայ եւ կողքեն լինել անմահ: Այս դաւաճանութիւն մի չէ. վասն զի ի՞նչպէս կարելի է զանազան երկիրներու եւ դարուց մարդիկը իրարու հետ համաձայնեցնել: Այս կրթութեան նախապաշարումն չէ. վասն զի կենցաղավարութեան կերպը, սովորութիւնները, կրօնքը, որոնք սովորաբար նախադաշարման հետեւանքներն են, ամենայն ազգաց մէջ յար եւ նման չեն. իսկ անմահութեան զգացումը ամենուն ընդհանուր զգացում է: Այս ազանդ չէ. վասն զի բաց յայնմանէ՝ որ ընդհանուր հաւատք է աշխարհի, այս վարդապետութիւնը իրեն գլխաւոր կամ պաշտպան ունեցած չէ. մարդիկ իրենք իրենցմէ համոզուած են անմահութեան վերայ եւ կամ ինքնին բնութիւնը առանց ուսուցչի օգնութեան զայն սովորեցուցած է իրենց, եւ միայն ի սկզբանէ աշխարհի յորդուոյ յորդիս անցած ու յարատեւակ գոյութիւն մի ունեցած է երկրի վերայ: Առտնին ժամանակագրութիւնը կամ պատմութիւնը եւ մեր նախնեաց յաջորդութիւնը ուրեմն ցը-

նորք են միայն՝ քանի որ մեր պապերը չկան եւ թոռներ պիտի չունենամք:

Անուան եւ սերնդոց վերայ խնամք տանիլը ուրեմն ընդունայն է. երեւելի մարդոյ յիշատակին ընծայուած պատիւը ուրեմն մոլորութիւն է. վասն զի այլանդակ բան է չեղածը յարգել. ուրեմն գերեզմանօրհնէքը հասարակաց ցնորմունք է. մեր հարց եւ բարեկամաց ածիւնը՝ հովին տալու շնչին փոշի է եւ մէկուն բնաւ չպատկանիր. մեռելոց վերջին դիտաւորութիւնները, որ ամենէն բարբարոս ազգաց մէջն անգամ սրբազան համարուած են, ուրեմն խորտակուող մեքենայի մը վերջին շնչիւններն են. օրէնքները ուրեմն անդգայ ստրկութիւն են. թագաւորք եւ կայսերք ժողովրդոց թուլութենէ ծընունդ առած ուրուականներ. արդարութիւնը խոչնդոտն մարդկային ազատութեան. ամօթխածութիւնը նախապաշարումն եւ խղճի ընդունայն տագնապ՝ պատիւն ու առաքինութիւնը ցնորք. անառակները, հայրասպանները, չարագործութիւնները — բնութեան խաղեր եւ օրէնսդրաց քաղաքականութենէ հնարուած անուններ:

Ի՞նչ հրէշ է Աստուածութիւնը, եթէ ամենայն ինչ մարդոյ հետ կվերջանայ, եւ եթէ այս կեանքէ դատ յուսալու ուրիշ բարիք եւ չարիք չկան: Ուրեմն պաշտպան է նա նենգաւորաց եւ ամբարշտաց, ամենասարսափելի եղեռնագործութեանց, հալածիչ անմեղութեան, պատկառանաց, բարեպաշտութեան եւ ամենամաքուր առաքինութեանց: Ուրեմն չարութեան փոխա-

նակ՝ վարձ, եւ առաքինութեան՝ պատիժ կհաստուցանէ: Անկրօնը ի՞նչ աստուած խաւարի, տկարութեան, անկարգութեան եւ անօրէնութեան կյոյանայ մտացը մէջ:

Միթէ Աստուծոյ մեծութեան կիայելէ իրեն ստեղծած աշխարհը թողուլ ընդհանուր անկարգութեան մէջ, որպէս զի անիրաւութիւնը յաղթէ արդարութեան, անմեղը զրկէ անիրաւին, հայրը անբարոյական որդւոյ փառասիրութեանը զոհ լինի, էրիկ մը բարբարոս ու անհաւատարիմ կնկան հարուածոց տակ մեռնի: Իւր մեծութեան բարձրութենէն անհեղեղ հանգստութեան ետեւէ կլինէր անշուշտ՝ եթէ այս տխուր պատահարաց մէջ չխառնուէր: Աստուած մեծ եղածին համար՝ կլինէր ուրեմն տկար, կամ անիրաւ կամ բարբարոս. իսկ մարդիկ իրենց փոքրութեան համար կրնային անառակիլ առանց մեղաց կամ լինիլ առաքինի առանց արժանեաց:

Եթէ բնաւ ապագայ չկայ՝ Աստուծոյ իմաստութեան արժանի ինչ դիտաւորութիւն կրնար զինքը շարժել մարդոյ արարչագործութեանը: Ի՞նչ, միթէ նոյն դիտաւորութիւնը ունէր մարդոյ նկատմամբ, ինչ որ ունէր անասունները ստեղծելով: Մարդս, այս ազնիւ էակը, որ իւր մէջ այնչափ վսեմ մտքեր կյուղանայ, այնչափ ընդարձակ ցանկութիւններ եւ բարձր զգացմունքներ ունի, որ ընդունակ է սիրոյ, ճշմարտութեան եւ արդարութեան, — մարդ կասեմք, որ միայն ընդունակ է ուրիշ բովանդակ արարածոց մէջ՝ հաստատուն

բաղդ կամ նպատակ ունենալ, ճանչնալ եւ սիրել իւր հոգւոյ հեղինակը. մարդս ուրեմն ստեղծուած է այս աշխարհի համար, քանի մի օրուան համար, անասնոց նման չնչին զբաղմունքներով ու զգայական զուարճութիւններով կեանք անցընելու համար, եւ այնպէս անարգ դեր խաղալով պիտի հասնի իւր նպատակին. այս աշխարհ եկած է ուրեմն այդպէս ծիծաղաշարժ ու կարեկցութեան արժանի տեսարան ընծայելու համար. իսկ անկէ վերջը պիտի իյնայ նոյն ոչնչի մէջ առանց բանի մը գործադրելու իւր այս ընդարձակ միտքն ու վսեմ սիրտը, զոր իւր գոյութեան հեղինակը իրեն տուած է: Աւր կմնար այն ատեն ստեղծողին իմաստութիւնը, որով այդպիսի մեծ գործ ըրած պիտի լինէր առժամանակեայ պայմանագրութեամբ. ստեղծած պիտի լինէր մարդս աշխարհի վերայ իւր զօրութեան ծաղրական փորձը ընելու համար, կամ իւր անգործութիւնը սկիզբէն համար այս տեսարանի բաղմակերպութեամբը:

Ամալարշտաց աստուածը ուրեմն մեծ է անոր համար՝ որ մարդէս աւելի անիրաւ, կամագնաց եւ անարգ է: Եթէ անկրօնից սկզբունքը ընդունիմք հոգւոյ անմահութեան նկատմամբ, ամբողջ տիեզերքը կ'իյնայ սարսափելի տարտարոսի մէջ, եւ ամենայն բան կ'առնուի երկրի վերայ. մեղաց եւ առաքինութեանց գաղափարները կ'ոչնչանան եւ ընկերութեան անխախտ օրէնքները կը ջնջուին. կենցաղավարութեան բարեկարգութիւնը կ'իջնայ եւ տէրութեանց ու կայսերութեանց կառավարութիւնը կ'իւնգա-

րուի. քաղաքական մարմնոյ ներդաշնակութիւնը կտապալի եւ մարդկային ազգը անզգաներու միաւորութիւն, բարբարոսներու, անպարկեշտներու, մոլիներու, խաբեբաներու եւ անառակներու ժողով կդառնայ, որոց օրէնք կը լինի ոյժը, իսկ սանձ իրենց ցանկութիւններն ու իշխանութեան երկիւղը, անկրօնութենէ եւ անկախութենէ զատ ուրիշ կապ չլինէր մէջերնին՝ եւ իւրաքանչիւր ոք կդառնայ մէյմէկ աստուած:

Անկրօնից աշխարհը այս է, եւ եթէ մէկը այսպիսի սարսափելի հասարակապետութեան նախագծին կհաւանի, այնպիսին արժանի է տեղ մը անոր մէջ ունենալու:

(Մեկէն.)

Թարգմ. ի Գաղղիականէ

ՀԱՅԿԱՐԴԻ.

ՍՈՒՐԲՆ ՊՅՂԱՍ.

Հասկացնելու համար թէ ո՞րն էր ի՛նչ Կախախնամութենէ սահմանուած քարոզիչը մարդկային իմաստութիւնը ամաչացնելու համար, աղէ լսեցէք անոր նկարագիրը:

Երեք բան սովորաբար կնպաստէ որ եւ է ճարտասանը ախորժելի եւ ազգոյ ընկրու. նախ՝ խօսողին անձը, երկրորդ՝ ճառուած իրաց գեղեցկութիւնը եւ երրորդ՝ զանոնք բացատրելուն ճարտարութիւնը: Եւ ասոր պատճառը բացայայտ է. զի ճարտասանին ունեցած յարգութիւնը նպաստաւոր ուշադրութիւն մը կպատրաստէ, գեղեցիկ բաները մարդոյ միտքը